

L. Simon László

Miért írok?

Töprengés az elmúlt negyedszázadról

A Ridley Scott rendezte kultikus film, az 1982-es *Szárnyas fejvadász* utolsó jeleneteinek egyikében a már haldokló android, Roy Batty meglepő döntést hoz: megmenti az őt végig üldöző fejvadász, Deckard életét. Ekkor hangzik el a Roy Battyt megszemélyesítő színész, Rutger Hauer szájából a film – ki tudja hányszor idézett – legendás monológja: „Én láttam olyan dolgokat, amiket ti emberek el sem hinnétek. Lángoló csatahajókat az Orion peremén. Gyilkos sugarakat az éjben a Tannhäuser Kapunál. Mindezek a pillanatok elvesznek az időben, mint könnyek az esőben. Az idő lejárt.” Az eredeti szövegben így hangzik: Time to die. Ideje elfogadni az elfogadhatatlant, meghalni, elveszni az időben.

Az android váratlan döntése az élet tiszteletéről, a halál leküzdésének, vagy legalább is az élet meghosszabbításának vágyáról szól: a replikánsok a filmben azért akartak a teremtőjükkel találkozni, hogy meghosszabbíthassák a géntechnológiai lehetőségek korlátozottsága miatt kényszerűen rövidre szabott életüket. És ez még akkor is igaz, ha a film rendezői változatának a befejezésével azt sugallja Ridley Scott, hogy a fejvadász maga is egy mesterséges emlékekkel élő replikáns, szintén korlátozott élettartammal. Halandó, akárcsak mi, emberek.

Élet és halál dichotómiája, a születés és a halál végpontjai közé szorított létezésünk meghatározza az önkifejezéshez, az alkotáshoz való viszonyunkat: ugyan biológiai értelemben elfogadjuk a halandóságot, de szeretnénk az elmúlásnak, a pusztulásnak fricskát mutatni, s valahogy fent maradni. Vágyunk a halhatatlanságra, s a gondolatába vetett hitünk ad erőt az alkotáshoz, a teremtéshez. És ez csöppet sem Istenkáromlás, de még csak nem is az Istenbe vetett hitből levezethető gondolat, hanem kristálytiszta logika. „Honnan fakad minden nagy embernek, de kivált minden nagy művésznél halhatatlanság hite? – teszi fel a kérdést Balázs Béla a *Halálesztétika* című könyvében. Schopenhauer nyomán arra jut, hogy „a racionalitásnak a természet örök, és én múló jelenség vagyok csak rajta. De ha én a természetet érzem csak álomszerű, múló, szimbolikus jelenségnek, akkor magamat szükségképpen öröknek kell, hogy érezzem. Mert vagy-vagy. A teljes elmúlás elgondolhatatlan. Aki úgy meséli, festi az életet, mintha álmát beszélné, az *magában* érzi a realitást, és ez a forrása a halhatatlanságunk hitének.”

Igen, a teljes elmúlás elgondolhatatlan. Ez az, ami engem mindig mozgatott, annak a gondolata nélkül, hogy „nagy ember, de kivált nagy művész” lennék. Megelégszem azzal, hogy kis dolgokból, sok-sok apró képkockából is összeállhat egy olyan kaleidoszkóp, ami táplálja a halhatatlanságomba vetett hitemet. És mivel a mélyről jövő büszkeségem és bizonyítási vágyam talán elkerüli a hiúság csapdait, egyáltalán nem zavar, ha mások számára életem és munkásságom nemhogy érdektelen, hanem egyenesen megvetés tárgyát képezi, vagy ha a – Balázs Béla-i értelemben vett – halhatatlanság utáni vágyat csupán ambíciózusságnak tételezik. Az elfogadásban pedig a humor és az önirónia segít. Hamvas Béla szerint „az ember igazságelviselő képessége a humornál kezdődik. Hiú nők, rossz politikusok,

elbizakodott művészek rettegnek attól, hogy kinevetik őket.” Engem nem zavar, hadd nevéssenek, miként én is csak mosolygok mások értelmetlen haragján, irigységén és gyűlöletén.

Szerteágazó érdeklődésem miatt sok dologgal foglalkoztam már, s pontosan tudom, milyen hátul van a helyem abban a sorban, amit az irodalomban számomra Petőfi, Ady vagy Kassák neve fémjelez, s amit a kultúrpolitikában Eötvös József, Klebelsberg Kuno vagy Kornis Gyula képviselt. De ez nem szegi a kedvemet, mert azt követem, amit József Attila kijelölt számunkra: a mindenséggel mérem magamat. Mindeközben önérzetes is vagyok, de csak éppen annyira és oly öniróniával, ahogyan az a munkámat közel három évtizede támogató Péntek Imre *Önérzet* című versében olvasható: „joggal tölthet el a csökönyös büszkeség: / saját erőmből váltam senkivé”.

Örök elégedetlen és lázadó is vagyok. Ezért szeretem Balázs Béla *Halálesztétikáját* is, akiről s amiről Babits azt írta a Nyugat első évfolyamában, amit akár én is írhattam volna magamról: „Lázad: lázad a hivatalos, pizsmogó, alulról jövő, »tudományos« esztétika ellen. Minden érdekel, ami lázad; érdekes, ami nem hivatalos, nem érdekes, ami pizsmogó – legyünk őszinték; nem érdekel, ami tudományos.” Az én elégedetlenségem nem értelmezhető a ránk, magyarokra oly jellemző panasz kultúra felől, az én elégedetlenségem és a lázadásom valóságos felhajtó erő.

Balázs Béla értette meg velem valamikor 1993 környékén, hogy milyen fontos az életen túliba vetett hit, s hogy miért fölösleges kamaszosan sopánkodni az elmúláson. Ő segített elfogadtatni velem azt, amit Márai úgy fogalmazott meg, hogy „az élet kötelesség, melynek eleget kell tenni; persze terhes és bonyolult kötelesség, melyet néha önfeláldozással kell elviselni”. Azóta én is nyugodtan adom oda magamat a napoknak, mint Ady, aki *Az élet kötelessége* című versét így zárta: „Odaadom magam a napoknak / Szépen, szándéktalan, / Élek, mert szép s mert élek. S az Isten / Bus-büszkén megcsókol, ha van.” Velem Balázs Béla értette meg azt is, mit akar tőlem és velem Vörösmarty, amikor újra és újra felteszi a nagy kérdést: „Mi dolgunk a világon?”.

Igen, életem küldetésének megértése, és a lángoló tehetség hiányának az elfogadása, sőt előnnyé kovácsolása valamikor ott kezdődött, amikor elolvastam a *Halálesztétikát*. Amikor megértettem, hogy „a művészet az élet transzcendenciájának érzése. Más szóval: a művészet az élet öntudata.” Ahogyan Balázs Béla írja: „ha halhatatlanok volnánk, nem tudnánk, hogy élünk. Az esetben a fogalom, de még ez a gyönyörű szó sem volna elképzelhető, hogy élet. Csak a halál révén lehetséges tudata az életnek. Az teszi lehetővé, hogy ráismerjünk, mint csudálatos eseményre. »Der Tod ist der eigentliche inspirierende Genius oder der Musaget der Philosophie«, mondja Schopenhauer. Csak azt látjuk, aminek határa van.” Én megtanultam látni és elfogadni a határokat, az idő, az élet, valamint a képességeim által kijelölt korlátokat, s ezek elfogadása adja a felszabadultság, a magabiztosság, vagy éppen a határtalanság oly jól eső érzését. Az élet igenlését, amibe nem fér bele az elmúláson vagy az élet értelmetlenségén való kesergés, *az önmaga előtt tetszelgő hiú önzés*. Ám óvatos vagyok, mert Hamvástól tudom: „arra, hogy az ember hiú, sohasem fog rájönni hiúságból. Aki azt mondja, nem vagyok hiú, saját hiúságát nem is érintette, csak letakarta, vagyis hazudott. És ez az ember nem hiúságában lepleződik le és inog meg, mert a világ hagyja, hogy tovább is a tükörbe nézzen annyit és úgy, ahogy akar, és hogy hazudjon.”

A kamaszkor végén, a felnőtté válás elején Balázs Béla *Halálesztetikája* tehát önmagam megértésében segített. És annak az elfogadásban is, hogy képtelen vagyok egy vágányra ráállva végig menni egy úton. Ezt ismerte fel egyetemi professzorom, Kenyeres Zoltán, amikor finoman eltanácsolt a tudományos pályától, tudva, hogy a tanársegédstől a professzorságig tartó rögzös úton nem fogok végig bandukolni. Ráadásul – a feleségem szerint – ha valamit megcsinálok, létrehozok, megalkotok, akkor annak az utóélete már kevésbé vagy egyáltalán nem foglalkoztat, új dologba kezdek bele. Ennek a személyiségjegyemnek az elfogadásához találtam öngazolást Balázs Bélánál, aki így fogalmaz: „Ha a halál az, ami a formát adja, akkor megölök mindent, amit formálok. Minden saját arckép, ha költöm, ha festem, ha zenélem, parciális öngyilkosság. Befejeződik és leválik a formában, [...] a művész megszabadul attól, aminek formát adott.” Az a gondolat, hogy ami elkészült, ami befejezett, az meghalt az alkotó számára, segített abban is, hogy könnyebben viseljek el veszteségeket, hogy elfogadjam a megváltoztathatatlant, pontosabban azt, aminek a megváltoztatásához nincs erőm, ami felett nincs hatalmam. És elfogadjam azt, hogy ami számomra befejezett, az az utánam jövők számára nem lesz az: hozzányúlnak, formálják, átalakítják, átépítik, vagy akár lebontják, kitörlik. Azaz ezzel hozzák vissza az életbe. Az ő életükbe.

Már csak az a kérdés, miért az irodalom, miért az írás? „Nem különösebben nehéz meghatározni, mitől olyan egyedi az irodalom, a szemünk láttára pusztuló Nyugat egyik *legfőbb művészete*” – írja Michel Houellebecq a *Behódolás* című könyvében. „Az irodalomhoz hasonlóan a zene is ábrázolhat felindulást, érzelmi kibillenést, bánatot vagy mindent elsőprő extázist; az irodalomhoz hasonlóan a festészet is kelthet csodálatot, és indíthat arra, hogy frissebb tekintettel figyeljünk a világra. Ám csak az irodalom adhatja meg azt az érzést, hogy kapcsolatba léptünk egy ember szellemével, a szellem egészével, nagyságával és gyöngességével, korlátaival, kicsinyességével, fixa ideáival, hiedelmeivel együtt; mindazzal, ami megindítja, érdekli, felizgatja vagy undorral tölti el. Csak az irodalom teszi lehetővé, hogy kapcsolatba lépjünk egy halott emberrel, közvetlenebbül, teljesebben és mélyebben, mint egy élő baráttal egy beszélgetés során – bármilyen mély és tartós legyen is egy barátság, beszélgetés közben az ember soha nem adja úgy ki magát a másiknak, mint amikor egy üres papír előtt ül, és egy ismeretlen címzetthez intézi a szavait. Tehát, bár az irodalom esetében a stílus szépségének, a mondatok zeneiségének természetesen megvan a maga fontossága, és a szerző gondolatainak mélysége és eredetisége sem elhanyagolható, egy író mindenekelőtt emberi lény, aki jelen van a könyveiben és végeredményben nem sokat számít, hogy nagyon jól vagy nagyon rosszul ír, a lényeg az, hogy ír, és hogy igazán jelen van.”

Az egyes szám első személy megtévesztő: valójában az idézet nem Michel Houellebecq vallomása, hanem a *Behódolás* hőiséé, az irodalomtörténész, egyetemi tanár François-é. Mindez nem változtat a szöveg érvényességén, de mégis tegyünk különbséget az író és hőse között. Már csak azért is, mert életemben éppen azért kaptam a legtöbb kritikát és értetlenséget, mert bírálóm, köztük neves személyek, és magukat művelt, olvasott embernek tartók sem ismerték a lírai én fogalmát. Pedig már az általános iskolai irodalomórákon megtanítják, hogy a vers beszélő alanya különbözhet a verset író

személyétől, azaz az író életrajzi énjétől. A lírai én lehet egy olyan fikció, amely nem egyezik a szerzővel, még akkor sem, ha annak a valós életrajzi vonásai is megtalálhatók a műben. Azok az emberek, akik a mai napig előszeretettel csámcsognak néhány művem obszcén sorain, azt gondolják, vagy úgy állítják be, hogy a vers írója szükségszerűen azonos a vers beszélőjével. S ha már obszcenitás: bírálóm vagy álszentek, vagy sok más mellett nem olvasták el József Attilának a *Szabad ötletek jegyzékét*. Ráadásul ott a szerző és a lírai én éppen, hogy egybe esik. De József Attila önnön szabadszájúságára rögtön az írása elején felmentést kért, s meg is adta magának, amikor ezt vetette papírra: „Az a szerencsétlen, aki ezeket írta, mérhetetlenül áhítózik szeretetre, hogy a szeretet vissza tartsa őt oly dolgok elkövetésétől, melyeket fél megtenni. Őt olyasmért verték, amit soha nem tett volna. Ő az a gyermek, akit nem szerettek, s akit ezen kívül azért vertek, mert nem tudták elviselni azt, hogy nem szeretik. Így kívánja ő a szeretetet azért, hogy ne bántás. Most ez a szerencsétlen bolond, nagy szerelmet táplál az analitikusával szemben pusztán azért, mert azt hiszi érzelmeiben, hogy az nem bántja.”

Felvetődik a kérdés: a zsenialitás elismerése, esetleg egy fantasztikus művész alkotásai, egy óriási költő versei iránt érzett szeretetünk felmentést adhat arra, amire én hiába vártam? Kötve hiszem. Ráadásul „a szeretet sem a művek létrehozásához, sem megértésükhöz nem elég” – írja Füst Milán a *Látomás és indulat a művészetben* című korszakos írásában, ami évtizedekkel ezelőtt arra inspirált engem, hogy hozzá hasonlóan szemlélődéseim és munkásságom jelentős része a művészetekről való gondolkodás jegyében teljen el. Azaz, hogy értsem is, amit érzek, függetlenül attól, hogy mind az iskolázottságom, mind a mesterségbeli tudásom, mind a személyiségem alapján kijelenthetem: fényévekre vagyok a poeta doctus archetípusától. De poeta natus sem lehetek, úgyhogy el kell fogadnom, amire Houellebecq hőse figyelmeztet: végeredményben nem sokat számít, hogy nagyon jól vagy nagyon rosszul írok, a lényeg az, hogy írok, és hogy igazán jelen vagyok.

Végezetül be kell vallanom, igazából sosem lettem költő. S ennek a belátása nem okozott bennem semmilyen törést vagy feszültséget. Alkotói tevékenységem első huszonöt éve csak a felvezetése annak, amire talán sosem lesz időm, erőm, s türelmem: prózát írni. Weöres Sándornak *A vers születése* című dolgozata korán felnyitotta a szememet, szerinte ugyanis „sok ifjú ember, aki tudósna, zenészna, képzőművészna készül, valamilyen okból hátat fordít a pályájának, más életirányt keres és esetleg a költészetben találja föl a neki-való terepnumot. És vannak, akik nem indultak alkotónak, de valami módon intenzív szellemi élet fejlődött ki bennük, ami esetleg éppen a költészetben talál levezetőt. De a későn-kezdők legtöbbször inkább prózaíróvá lesz, mint költővé: a verstechnika késői elsajátítása már nehéz. Viszont más tekintetben szerencsésebbek a korán-kezdőknél: idegzetüket nem roncsolta a gyermekkori koncentrált alkotó-próbálkozás, fizikumuk egészségesebben fejlődhetett.” A fizikummal nincs baj, talán túl jól is állok ezen a téren. Az idegzetem is rendben van. Az idővel állok hadilábon, hiszen olyan időhurokba kerültem, amiből csak egy ember tudna kiszabadítani, de ő egyelőre képtelen rá: saját magam. Ki tudja, talán kapok még időt az elmélyült alkotásra, s a kaleidoszkópban lesznek nagyobb, fényesebb kristályok is, bár az is lehet, hogy minden így marad, ahogy van, s csak kopott

kavicsokból áll össze egy kevésbé értékes és érdekes kép. Az sem lesz baj, ha az, amire az eddig eltelt 25 évben nem figyeltem eléggé, más fénytörésbe kerül az életemben. Hiszen rájöttem, mi az, amiért sokkal többet kell tennem a következő negyedszázadban. Másokra figyelni, átérezni az ő sorsuk egyediségét és életük nehézségeit. És emellett folytatni azt, amit Vörösmarty így fogalmazott meg a *Gondolatok a könyvtárban* című költeményben: „Mi dolgunk a világon? küzdeni / Erőnk szerint a legnemesbékért”. Azt szeretném, ahhoz kérek elég bátorságot, amit Füst Milán a *Látomás és indulat a művészetben Utóhangjában* ír: „magam én éppen annak a természeti erőnek kívánok részese lenni, amely a nélkülözőnek kenyeret akar adni: ennek az elfogultságomnak szívesen vagyok áldozata. Vagy nevezzük harcnak akár, csak hogy olyannak kell akkor is neveznünk, amelyet a szenvedők fájdalmuk jogánál fogva igazságosnak éreztek minden időkből.”

S Istenem, bárcsak lenne erőm, hogy azt tehessem, s azt élhessem meg, amit Kassák Lajos írt le a *Költészetem* című versében:

„Nemcsak a szív énekel most
nem is csak a nyelv.
Szemem kék vize
fogaim kemény fehére
testem klasszikus szerkezete
szellemem felfoghatatlan anyaga
fejem milliónyi hajszála
kezem tíz ujja
akár egy orkeszter
tíz megszállott tagja
egyszerre cseng
hogy hírt adjanak rólam
a világnak.

Énekelek
a fényben
és árnyékban
mindazokért akik szerencsétlenül születtek
vagy később érte őket a szerencsétlenség
a süketekért
a vakokért
a hitetlenekért
az együgyűség áldozataiért
azokért akik halálba ugranak a hegycsúcsról
s azokért is akik nem mernek előbújni a barlangból.

Úgy énekelek
hogy valaki más
sorsa mélyéről visszhangozza
és képessé váljék rá hogy elinduljon
a part felé
ahol korunk anyaméhe vajúdik
ahol a földbevetett mag csírát fog
ahol a magtár kapuja nem tűri a lakatot
ahol a pásztor nem hagyja cserben nyáját
ahol az ember ráismer embertársára
kezébe veszi
az anyagot
a szerszámot
és megalkotja
élete értelmének
vértől piros
szenvedéstől fekete
jegyeit.”

Petőfi Irodalmi Múzeum, 2021. december 20.